

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ОЛИЙ ВА ЎРТА
МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ**

ТОШКЕНТ ДАВЛАТ ИҚТИСОДИЁТ УНИВЕРСИТЕТИ



“ТАРМОҚЛАР ИҚТИСОДИЁТИ” КАФЕДРАСИ

АДИЛОВА МАРҒУБА ТУРСУНАЛИЕВНА

**ЎЗБЕКИСТОНДА ЭКОЛОГИК ТУРИЗМНИ РИВОЖЛАНТИРИШ
АЙРИМ ЖИХАТЛАРИ**

Илмий рисола



ТОШКЕНТ 2020

Адилова М.Т. Ўзбекистонда экологик туризмни ривожлантиришнинг айрим жihatлари -Т.: ТДИУ, 2020 - 35 стр.

«Гўзал географик ва табиий шароитлар Республикамиз ҳудудида экологик туризмни ривожлантириши учун зоят қулайдир. Бу борада мамлакатнинг тоғли ҳудудларида жойлашган, замонавий жиҳозланган сайёҳлик мажмуаларида қишки ва ноёб сайёҳлик дастурлари ташкил этилган. Сайёҳликнинг янги йўналиши – йирик қўриқхоналар ва боғлар ҳудудида ташкил этилган табиатишунослик туризми ривожланмоқда».

Илмий рисола иқтисодиёт йўналиши талабаларига, магистратура талабалари ва фан бўйича профессор-ўқитувчиларига, бизнес курси тингловчиларига, иқтисодчиларга, менежерларга ва бошқа шу соҳага қизиқувчиларга мўлжалланган.

ТДИУ, Иқтисодиёт факультети илмий кенгаши томонидан чоп этишига тасдиқланган

“Тармоқлар иқтисодиёти ” кафедраси 12 нинг 2020 йил майдаги 41-сонли мажлисида муҳокама қилинган.

Тошкент давлат иқтисодиёт университети “Иқтисодиёт” факультети кенгашининг 2020 йил 06 июндаги 11-сонли қарорига мувофиқ амалий машғулотлар учун ўқув қўлланма.

УДК: 57026:(338.48)(575.1)

Тақризчилар:

и.ф.д., проф. -

и.ф.н., доц. -

Салимов Б.Т.

Ядгаров А.А.

© Адилова М.Т. - ТДИУ, 2020.

МУНДАРИЖА

Муқаддима	4
I. ЎЗБЕКИСТОНДА ЭКОТУРИЗМНИ РИВОЖЛАНТИРИШНИНГ НАЗАРИЙ АСОСЛАРИ	6
1.1. Масаланинг долбзарблиги ва уни амалга оширишнинг умумий қоидалари	6
1.2. Экотуризмнинг ташкилий-ҳуқуқий масалалари	14
1.3. Экотуристик фан, таълим, тарбия ва тарғибот	15
1.4. Экотуризмнинг ижтимоий-иқтисодий масалалари	16
II ЎЗБЕКИСТОНДА ЭКОТУРИЗМНИНГ ЯҚИН КЕЛАЖАҚДАГИ ИСТИҚБОЛЛАРИ	17
2.1. Экотуризм ва унинг жаҳон мамлакатларида тутган ўрни	17
2.2. Экотуризмнинг Ўзбекистондаги салоҳияти ва унинг келажакдаги истиқболлари	21
2.3. Муҳофаза қилинадиган табиий ҳудудларда экотуризмни и тараққий этиришни таъминлаб бера оладиган чора ва тадбирлар	33
ХОТИМА.....	35
ФОЙДАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР	37

КИРИШ

Экологик туризм ўтган асрнинг охирларидан бошлаб жаҳон туризми индустриясига аста-секин кира бошлади. Ҳозирги кунга келиб эса жаҳонда экологик туризм жадал суръатларда ривожланиб бораётган иқтисодиёт соҳаларидан бирига айланди.

Ўзбекистонда экотуризмнинг ривожланиши, нафақат маънавий илм-фан, маданият, маърифат, табиатни муҳофаза қилиш, экотуристларни она табиатимизга жалб этиш, ноёб ўсимликлар ва ҳайвонот дунёсини сақлаш ва кўпайтириш муаммоларини ҳал қилишга, балки шу билан бирга иқтисодий масалаларни – маҳаллий халқнинг ижтимоий шароитини яхшилаш, уларни янги иш жойлари билан таъминлаш, ҳамда Ватанимизнинг иқтисодиётини ўсишига катта ҳисса қўшади.

Ўзбекистон Марказий Осиёнинг ўртасида, экотуризмнинг ривожланиши учун қулай бўлган транспорт ареалида жойлашган бўлиб, турли хилдаги транспорт ҳамда коммуникация алоқа йўллари билан боғлангандир.

Мамлакатимизда нафақат дунёга машҳур ва хорижий саёҳатчиларни жалб қилувчи қадимий шаҳарлар, тарихий ёдгорликлар, балки шу билан бирга, экотуризм билан боғлиқ бўлган бетакрор гўзал табиат, ландшафтлар (саҳро, чўл-адирлар, тоғлар, паст-текисликлар), хилма-хил ноёб ўсимлик ва ҳайвонот дунёси, археологик топилмалар, палеонтологик қолдиқлар, кам учрайдиган геологик ётқизиқлар, табиий ёдгорликлар мавжуд.

Юқорида қайд этилган туризм кўрсаткичлари бўйича Ўзбекистон ўзининг халқаро туризм салоҳиятига кўра жаҳонда олдинги ўринларни эгаллайди. Бироқ, амалда Ўзбекистонда бу салоҳият ва имкониятлардан тўла-тўқис фойдаланиш омиллари мукамал ишлаб чиқилмаганлиги натижасида мамлакатимизда туристларни қабул қилиш салоҳиятига нисбатан амалдаги уларнинг келиб-кетиши уч барабар камдир. Шу сабабли, Ўзбекистон Ялпи Миллий Даромадига туризм инфратузилмаси хизматининг ҳиссаси деярли йўқ даражададир. Охирги йилларда экологик туризмни тараққий эттириш

учун дастлабки қадамлар ташланди ва уни Ўзбекистонда аста-секин ривожлантириш тенденциялари кузатилмоқда. Ўзбекистонда экологик туризмнинг ривожланишига тўсқинлик қилувчи асосий омиллардан бири - муҳофаза қилинадиган табиий ҳудудлар, ҳамда миллий табиий боғларимизда экотуристлар учун энг муҳим бўлган, ёввойи табиат қўйнида Марказий Осиёда камёб ҳайвонларнинг эркинликда юзлаб, минглаб яшаши учун етарли даражада шарт-шароитлар, инфратузилманинг, ҳамда моддий-техника базасининг етарлича яратилмаганлигидадир. Жаҳон талабларига жавоб бера оладиган янги миллий табиий боғларни яратиш учун биринчи навбатда экотуризмни ривожлантириш учун зарур бўлган экотуризмнинг Ўзбекистондаги салоҳият кўрсаткичлари, мақсади, ташкилий-ҳуқуқий, экологик таълим-тарбия ва ижтимоий-иқтисодий хизмат ва сервис соҳасини ривожлантириш масалалари бўйича омиллар ишлаб чиқилмаган.

Шу муносабат билан, Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг «2016-2020 йилларда хизмат кўрсатиш соҳасини ривожлантириш дастури тўғрисида» ги қарори 55-сонли қарори чиқди. Шунингдек, 2017-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича ҳаракатлар стратегиясида “Туризм индустриясини жадал ривожлантириш, иқтисодиётда унинг роли ва улушини ошириш, туристик хизматларни диверсификация қилиш ва сифатини яхшилаш, туризм инфратузилмасини кенгайтириш, ўрта муддатли истиқболда Ўзбекистон Республикасида туризм соҳасини ривожлантириш концепциясига асосан, 2017 - 2021 йилларда Концепцияни амалга оширишга доир аниқ чора-тадбирлар Дастурини ишлаб чиқиш режаштирилган”¹. Ушбу вазифаларни амалга оширишда туризм соҳасини, хусусан экологик туризмни бошқариш механизмини такомиллаштириш долзарб аҳамият касб этади.

¹ https://lex.uz/pages/forpda.aspx?lact_id=4143188

I. ЎЗБЕКИСТОНДА ЭКОТУРИЗМНИ РИВОЖЛАНТИРИШ СТРАТЕГИЯСИ

1.1. Масаланинг долбзарблиги ва уни амалга оширишнинг умумий қоидалари

Ҳозирги кунда дунёда жадал суръатларда ривожланиб бораётган иқтисодиёт соҳаларидан бири туризм ҳисобланади. Бутун жаҳон туристик ташкилотининг маълумотларига кўра, 2019 йилда туризм саноатида 250 млн. дан ортиқ ишчи хизмат қилди, яъни дунёдаги ҳар бир ўнта ишчидан бири. Унинг ҳисобига жами инвестициянинг 7%, дунё бўйича истеъмол харажатларининг 11%, умумий солиқ тушумининг 5 % ни ташкил қилади. Экотуризм табиатни муҳофаза қилиш тадбирларини тўла-тўқис амалга оширишга катта ҳисса қўшади, ҳамда сезиларли молиявий кўмак беради. Замонамизда туризм оқими ривожланган мамлакатлардан ривожланаётган мамлакатларга томон ўзгармоқда. Бу ўринда туристик бозорнинг деярли ярмини қамраб олган Осиё-Тинч океани, Яқин ва Ўрта шарқ ҳамда Ғарбий Африка минтақаларидаги мамлакатлар етакчилик қилмоқда. Ривожланиб бораётган мамлакатларнинг туризм индустрияси асосан табиий ёки экологик туризм ҳисобига амалга оширилмоқда. Экспертларнинг маълумотларига қараганда экотуризм сайёҳлик бозорининг 25 % қамраб олган, ўсиш суръати эса умумий туризм индустриясининг ўсиш суръатидан 4-5 маротаба ошиб кетган. Айни пайтда, жаҳон туризми саноатида халқаро туризмдан тушган даромад автомобиль, нефть газ ишлаб чиқариш саноатидан кейин 3 - ўринни эгаллайди, пўлат куйиш электроника, қишлоқ хўжалиги саноатларидан эса устун туради.

Экотуризмнинг Ўзбекистондаги салоҳияти. Ватанимизда, нафақат дунёга машҳур, чет эл сайёҳларини жалб қилувчи Самарқанд, Бухоро, Хива, Термиз каби қадимий шаҳарлар, тарихий ёдгорликлар, балки шу билан бирга, экотуризм билан боғлиқ, бетакрор гўзал табиати, ландшафтлар (саҳро,

чўл – адирлар, тоғлар, паст текисликлар), хилма-хил ноёб ўсимлик ва ҳайвонот дунёси, нодир, дунё аҳамиятига эга бўлган археологик топилмалар, палеонтологик қолдиқлар, дунёда кам учрайдиган геологик кесмлар, 800 дан ортиқ табиий ёдгорликлар мавжуд.

Ўзбекистон 39 млн. гектардан ортиқ бўлган овчилик – балиқчилик ер майдонларига эга, улардан 1,0 млн. гектарини сув фонди ташкил этади – кўллар, дарёлар, сув омборлари. Республикамиз фаунаси 97 турдаги ўтхўр ҳайвонлар, 424 турдаги қушлар, 58 турдаги судралиб юривчилар ва 83 балиқ турларига эга. Улардан Ўзбекистон Республикаси Қизил китобига ўтхўр ҳайвонларнинг 24 тури, қушларнинг 48 тури, судралиб юривчиларнинг 10 тури, балиқларнинг 18 тури ва 78 турдаги умуртқасизлар киритилган.

Ўзбекистон Республикаси Фанлар Академияси Ботаника институти маълумотларига қараганда, Ўзбекистонда ҳозирги кунда 4100 дан ортиқ ўсимлик турлари мавжуд. Улардан 3000 дан ортиқ турлари олий ёввойи ўсувчи ўсимликлар, улардан 9 % эндемиклардир.

Ўзбекистон ҳудудининг муҳофаза этилаётган табиий ҳудудлар таркибида 2164 км² майдонни ташкил этган 9 та давлат кўриқхонаси, 6061 км майдонни ташкил этган 2 та миллий боғ ва ноёб турларга кирувчи ҳайвонларни кўпайтириш Республика маркази (Жайрон «Экомаркази»), 12186 км² майдонни ташкил этган 9 та давлат буюртмахоналари мавжуд. Муҳофаза этиладиган табиий ҳудудларнинг умумий майдони 20520 кв.км, ёки Ўзбекистон ҳудудининг 5,2 % ташкил этади.

Шунингдек, Ўзбекистон Марказий Осиёнинг ўртасида экотуризмнинг ривожланиши учун қулай транспорт-географик ареалда жойлашган, ривожланган турли хилдаги транспорт ҳамда транспорт коммуникация алоқа йўллари билан боғланган бўлиб, ўзининг халқаро туризм салоҳияти бўйича жаҳонда олдинги ўринларни эгаллайди.

Юқорида қайд этилган туристик кўрсаткичлар Ватанимизда экотуризм имкониятлари ниҳоятда катта ҳамда салоҳияти бўйича жаҳон экотуризм индустриясида юқори ўринларни эгалласада, лекин амалда Ўзбекистонда бу

салоҳият ва имкониятлардан тўла - тўқис фойдаланиш учун чора ва тадбирлар етарли даражада амалга оширилган эмас. Бугунги кунда сервис ва хизматлар соҳаси иқтисодиётнинг муҳим тармоқларидан бири ҳисобланади. Давлат томонидан қўллаб-қувватлаш сиёсатини амалга ошириш, мамлакатимизда хизмат кўрсатиш соҳасини ривожлантиришни рағбатлантириш ҳисобига ижобий натижаларга эришилди. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 5 декабрдаги “Чорвоқ” эркин туристик зонасини ташкил этиш тўғрисида”ги ПФ-5278-сонли фармони, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил 6 февралдаги “Кириш туризмни ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ-3509-сонли, 2018 йил 7 февралдаги “Ички туризмни жадал ривожлантиришни таъминлаш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ-3514-сонли қарорлари ҳамда 2020 йил 24 январдаги Ўзбекистон Республикаси Президентининг Олий Мажлисга мурожаатномаси мамлакатимизда туризм, жумладан, экотуризм фаолиятини дастурий асосда йўлга қўйишда мустаҳкам негиз бўлди.

Бунга мисол тариқасида, Статистик маълумотларга кўра, 2019 йил давомида Ўзбекистонга 6 748 500 нафар сайёҳ ташриф буюрган, 2018 йилда эса бу кўрсаткич 5 346 200 кишини ташкил қилганди. Туристлар оқими ҳисобот даврига нисбатан 26,2 фоизга ошди. Энг кўп сайёҳ Марказий Осиё минтақасидан ташриф буюрган бўлиб, уларнинг сони 5 764 500 кишига етган. МДХ мамлакатларидан келганлар сони 495 600 кишини ташкил қилган. Узоқ хорижий мамлакатлардан ташриф буюрчилар сони эса 488 400 минг кишидан иборат бўлган.

Шунингдек, Ўзбекистонда экологик туризмнинг ривожланишига тўсқинлик қилувчи асосий омилларидан бири, бизнинг фикримизча, биринчи навбатда муҳофаза қилинадиганган табиий ҳудудлар ҳамда миллий табиий боғларимизда экотуристлар учун энг муҳим бўлган, ёввойи табиат қўйнида Марказий Осиёда камёб ҳайвонларнинг эркинликда яшаш фаолиятини, экзотик сингари етарли даражада инфратузилма, шарт - шароитлар, ҳамда моддий-техник базасининг яратилмаганлигидадир.

Мамлакатимизда иш ўринлари яратиш, иқтисодий диверсификация қилиш, ҳудудларни жадал ривожлантириш, валюта тушумларини кўпайтириш, аҳоли даромадлари ва турмуш даражасини ошириш каби энг муҳим ижтимоий-иқтисодий вазифаларни яқин истиқболда ҳал қилиш учун кенг салоҳиятга эга бўлган туризм соҳасини ривожлантириш борасида изчил чора-тадбирлар амалга оширилмоқда.

Шу маънода Ўзбекистон Республикаси Президентининг «2018-2019 йилларда туризм соҳасини ривожлантириш бўйича биринчи навбатдаги чора-тадбирлар тўғрисида»ги қарори қабул қилиниши давлатимиз томонидан туризм соҳасида амалга оширилаётган сиёсатнинг манфиқий давоми бўлиб, туризм соҳасини жадал ривожлантириш учун қулай иқтисодий, маъмурий ва ҳуқуқий муҳитни яратган ҳолда, энг самарали тартибни жорий этиш, ҳудудларнинг иқтисодий салоҳияти ва даромадлари базасини кенгайтириш, янги иш ўринлари яратиш, юртимизга келадиган туристлар оқимини кўпайтириш, шунингдек, миллий туризм маҳсулотларини жаҳон бозорида фаол ва комплекс илгари суришга қаратилган.

Хусусан, қарор билан соҳада меъёрий-ҳуқуқий тартибга солишни такомиллаштириш ва халқаро ҳамкорликни ривожлантириш, Ўзбекистонга саёҳатларни арзонлаштириш, юртимизнинг барча ҳудудларида туризмни ва соҳа билан боғлиқ инфратузилмани ривожлантириш, туристик маҳсулотларни диверсификация қилиш ва янги туризм объектлари ташкил этиш, шунингдек, миллий туризм маҳсулотларини ички ва ташқи бозорларда фаол ва комплекс илгари суришга қаратилган 2018-2019 йилларда туризмни ривожлантириш бўйича биринчи навбатдаги чора-тадбирлар дастури тасдиқланди.

Айни пайтда мамлакатимиз ҳудудларида замонавий туризм инфратузилмасини яратиш чора-тадбирларига алоҳида эътибор қаратилган. Шу мақсадда Дастурга мувофиқ, Андижон вилояти Хонобод шаҳрида дам олиш ҳудудлари, Жиззах вилояти Фориш ва Арнасой туманларида Айдар-Арнасой кўллари соҳилида бешта янги замонавий дам олиш ҳудудлари

ташкил этиш, Қашқадарё вилояти Шаҳрисабз ва Қарши шаҳарларида тўрт юлдузли меҳмонхоналар, Тошкент вилояти Бўстонлик тумани Чимён тоғ массивида меҳмонхона мажмуаси барпо этиш, шунингдек, Навоий вилоятида Тўдакўлнинг жанубий соҳилида ички туризм ва Айдаркўл соҳилларида хорижлик туристлар учун пляжлар ташкил этиш кўзда тутилган.

Шу билан бирга, қарорда Ўзбекистон Республикаси Бош вазири раҳбарлигида 2018-2019 йилларда туризмни ривожлантириш бўйича биринчи навбатдаги чора-тадбирлар дастурига киритилган тадбирларнинг амалга оширилишини мунтазам ўрганиш тизимини жорий қилиш белгиланган. Шу мақсадда:

Ўзбекистондаги муқаддас қадамжоларга зиёрат туризми йўналиши бўйича сайёҳларни жалб қилиш, бунда логистика, жумладан, чартер рейсларни ташкил этиш масалаларини ҳал қилиш;

Бухоро ва Самарқанд шаҳарларидаги туризм ҳудудлари тажрибаси асосида Урганч, Тошкент шаҳарлари ва Фарғона вилоятида туризм ҳудудлари, шунингдек, Тошкент вилояти Бўстонлик туманида тоғ кластерларини босқичма-босқич ташкил этиш;

Ташкил этилаётган туризм ҳудудлари ва тоғ (тоғолди) туризм кластерларига чет эл сармоядорларини жалб қилиш, шунингдек, янги меҳмонхоналар қуриш учун юртимизга етакчи меҳмонхона брендларини таклиф қилиш ёки мамлакатимиздаги меҳмонхона хўжалиklarини улар бошқарувига топшириш.

Шу муносабат билан хорижлик туристлар учун виза тартиботини соддалаштириш ва зиёрат туризмини ташкил этиш бўйича таклифларни мунтазам киритиб бориш кўзда тутилмоқда. Мазкур вазифа ижросини таъминлаш мақсадида хорижлик фуқаролар учун виза ва рўйхатга олиш тартибини босқичма-босқич соддалаштириш бўйича таклифларни ушбу давлатлар билан икки томонлама муносабатларнинг ривожланиш даражасидан, жаҳон туризм бозорининг конъюнктураси ҳамда халқаро ва

минтақавий вазиятдан келиб чиққан ҳолда тайёрлаш билан шуғулланувчи доимий фаолият юритадиган ишчи гуруҳ тузилмоқда.

Шу билан бирга, туризм соҳасидаги халқаро ҳамкорликни янада ривожлантириш мақсадида Ўзбекистон Республикаси Туризмни ривожлантириш давлат қўмитаси ва Ўзбекистон Республикаси Ташқи ишлар вазирлиги томонидан қатор хорижий мамлакатлар билан ўзаро манфаатли келишув ва шартномалар тузишни ташкил этиш режалаштирилмоқда.

туризм соҳасида тадбиркорлик фаолияти билан шуғулланиш учун қулай шароитлар яратишга қаратилганидир:

тадбиркорлик субъектларига янги меҳмонхоналар ва туризм инфратузилмасининг бошқа иншоотларини қуриш, мавжудларини модернизация қилиш учун узоқ муддатли (15 йилгача) кредитлар ажратиш амалиёти жорий қилинмоқда, бунда кредит ва фоизларни қоплаш учун меҳмонхоналарнинг молиявий тушуми ва мавсумий шароитидан келиб чиқадиган талаблар тақдим қилинмоқда;

тадбиркорлик субъектларига чет эл валютасидаги маблағларни ўтказиш бўйича кўрсатиладиган хизматлар, терминаллар ижараси, эркин конвертация қилинадиган валютадаги нақд пулларни инкассация қилиш ва чет эл валютасида операциялар амалга ошириш билан боғлиқ бошқа хизматлар учун йиғимларнинг (комиссия тўловларининг) мақбул миқдорлари белгиланмоқда;

2022 йил 1 январга қадар меҳмонхоналар бошқарув ходими сифатида жалб қилинган малакали хорижлик мутахассисларнинг меҳнатига ҳақ тўлаш фондидан ягона ижтимоий тўлов тўлашдан, шунингдек, меҳмонхоналарга бошқарув ходими сифатида жалб қилинадиган малакали хорижлик мутахассисларнинг даромадлари жисмоний шахсларнинг даромад солиғидан озод этилмоқда.

Ушбу қарор мамлакатимиз туризм соҳасининг янада ривожланишига янги суръат бахш этиб, унда белгиланган чора-тадбирлар ижросига хорижлик туристлар оқими ва туризм хизматлари экспортини кенгайтириш, тармоқда

янги иш ўринлари яратиш асосида аҳолининг бандлик даражасини ошириш, меҳмонхоналар, сайёҳларни жойлаштиришнинг бошқа воситалари ва туризм фаолияти субъектлари сонининг кўпайишига хизмат қилади.

Ўзбекистонда экологик туризмнинг катта салоҳиятга эга эканлигини таъкидлаган ҳолда, бу йўналишда олиб борилаётган ишлар ҳақида қуйидагиларни айтиб ўтишимиз лозим: “Тўзал географик ва табиий шароитлар Республика ҳудудида экологик туризмни ривожлантириш учун ғоят қулайдир. Бу борада мамлакатнинг тоғли ҳудудларида жойлашган, замонавий жиҳозланган сайёҳлик мажмуаларида қишки ва ноёб сайёҳлик дастурлари ташкил этилган. Сайёҳликнинг янги йўналиши – йирик кўриқхоналар ва боғлар ҳудудида ташкил этилган табиатшунослик туризми ривожланмоқда.

Шуни ҳам унутмаслик керакки, Ўзбекистон азалдан халқ хунармандчилиги билан машҳур бўлиб келган. Ҳозирги вақтда республикада халқ хунармандчилиги асосида эсталик буюмлари ишлаб чиқарувчи 600 га яқин корхона мавжуд. Улар чинни ва сопол буюмлар, пичоқлар, сопол ўйинчоқлар, зардўзи маҳсулотлар, гилам ва бошқа буюмлар ишлаб чиқармоқда.

Туризм инфратузилмаси жадал ривожланмоқда, янги меҳмонхоналар қурилди, янги сайёҳлик йўналишлари ташкил этилди. Республикада 833 та меҳмонхона, 214-та хостел ва шунга ўхшаш 141 та объектлар ишлаб турибди. Бугунги кунда Ўзбекистон туризм бозорида 1448 та оператор иш олиб бормоқда ва улар халқаро сайёҳлар учун кенг кўламли хизматларни таклиф этишга тайёр.

Экотуризмнинг мақсади – ҳозирги ва келажак авлодларнинг экологик хавфсизлиги ва барқарор ривожланишини таъминлаш учун табиатдан туристик йўналишда оқилона фойдаланиш. Экотуризмнинг мақсадини амалга ошириш қуйидаги вазифаларни бажаришни талаб этилади:

- экотуризм индустриясини шакллантириш учун махсус қонунларни ишлаб чиқиш ва уларнинг ҳуқуқий механизмини яратиш;

- экотуристтик фан, таълим ва амалиётнинг назарий асосларини ишлаб чиқиш;

- аҳолининг экологик онги ва маданиятини экотуризм орқали ўстириш;

- экотуризм йўналишидаги таълим ва тарбияни йўлга қўйиш;

- экотуризм орқали, маҳаллий аҳолини ижтимоий муҳофаза қилиш масалаларини ҳал этиш;

- экотуризм бўйича мутахассисларни тайёрлаш ва қайта тайёрлаш;

- экотуристтик объектларни ҳар томонлама баҳолаш ва уларни кадастрини олиб бориш;

- экотуризм мониторинги ва истиқболини олиб боришни йўлга қўйиш;

- миллий давлат ҳудудини экотуризм бўйича районлаштириб чиқиш;

- экотуризм билан шуғулланувчи, юридик шахс мақомига эга бўлган махсус турдаги субъектлар фаолиятини йўлга қўйиш ва уларни ҳуқуқий жиҳатдан қўллаб-қувватлаш чора-тадбирларини белгилаш;

- давлатларнинг ва халқаро ҳамжамиятнинг экотуризмга оид тактик режа ва стратегик дастурлар ва тадбирларини ишлаб чиқиш ;

- экотуризмга оид ижобий ҳаракатларни рағбатлантирувчи омилларини яратиш;

- биологик хилма-хилликни сақлаш ва х.к.

Мазкур вазифаларни бажаришда қуйидаги экотуристтик принцип, яъни экологик муносабатларни туризм орқали тартибга солишга йўналтирилган қоидаларга риоя қилиш даркор:

- экотуризмда табиатни муҳофаза қилиш ва барқарор ривожланиш масалаларининг устиворлиги;

- экотуризмнинг тарихий, маданий ва бошқа туризм турлари билан узвий боғланганлиги;

- туризм ва сервис соҳаси йўналишидаги барча таълим муассасаларида экотуристтик ўқуви киритилишининг мақсадга мувофиқлиги;

- маҳаллий аҳолининг экологик онги ва маданиятини ўстиришда экотуризмни жалб қилиш зарурияти;
- табиатдан оқилона фойдаланиш ва табиатни муҳофаза қилишнинг мазмунини экотуристтик маршрутларда акс эттириш;
- давлат, жамият, маҳаллий бошқарув идораларининг экологик туризмдан манфаатдорлиги;
- экотуризмда экологик ижтимоий-иқтисодий манфаатдорликнинг ягоналиги;
- экотуризмда миллий ғурур ва ифтихорни шакллантиришнинг зарурлиги.

1.2. Экотуризмнинг ташкилий-ҳуқуқий масалалари

1.2.1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Ўзбекистон Республикасида 2020-2030 йиллар давомида экотуризмни ривожлантириш чора-тадбирлари давлат дастури тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикаси Президентининг Фармони ёки Фармойиши, ҳамда Вазирлар Маҳкамасининг тегишли қарорини қабул қилиш. Дастурда мамлакатимизда экотуризмни босқичма-босқич ривожлантириш чора-тадбирларини белгилаб бериш, моддий-молиявий асосини кўрсатиш, амалий ишларни бажариш муддатларини аниқлаб бериш.

1.2.2. Ўзбекистон Республикаси Табиатни муҳофаза қилиш давлат қўмитаси ва “Ўзбектуризм Миллий компанияси” ҳузурида экотуризм бўйича махсус бўлинмаларни ташкил этиш ва уларнинг низомларини ишлаб чиқиш.

1.2.3. Экотуристтик хизмат кўрсатишнинг турли мулк шаклларини кенгайтириш ва унда тадбиркорлик фаолиятини қўллаб-қувватлаш.

1.2.4. Экотуризм билан шуғулланувчи шахсларни имтиёзли кредитлаш, солиққа тортиш, божхона тўловларини амалга ошириш масалаларини замон талабига мослаштириш.

1.2.5. Экотуризмга оид меъёрий–ҳуқуқий тизимни атрофлича чуқур таҳлил қилиш, уларни такомиллаштириш, тегишли қўшимчалар ҳамда ўзгартиришлар киритиш. Экотуризмнинг ҳуқуқий механизмини яратиш.

1.2.6. Экотуризм билан шуғулланаётган жисмоний ва юридик шахсларга: намунавий лойиҳа ва бизнес режаларни ишлаб чиқиш, моддий-техника, ахборот-таҳлилий, тезкор хизмат кўрсатиш базасини яратиш.

1.2.7. Республикада минтақавий, миллий, маҳаллий ва халқаро “Экотуристик жамғармаларни” ташкил этиш.

1.3. Экотуристик фан, таълим, тарбия ва тарғибот

1.3.1. Реклама мақсадида (вақтни бой бермай) экотуризм тўғрисида брошюра, буклет, памфлет, варақа ва шу кабиларни етарли ададда чоп этиш;

1.3.2. Экотуризмга оид илмий тадқиқотларни жадаллаштириш учун фундаментал, амалий ва инновацион лойиҳалар бўйича давлат грантларини ажратиш ҳамда танловларни ўтказиш;

1.3.3. Экотуризм йўналишидаги илмий ишларни мувофиқлаштириш мақсадида Табиатни муҳофаза қилиш давлат қўмитаси қошида Илмий амалий Марказни ташкил этиш;

1.3.4. Экотуризм йўналишидаги юқори малакали кадрларни тайёрлаш учун Вазирлар Маҳкамаси хузуридаги Олий Аттестация Комиссиясининг Ихтисослашган Кенгашлари таркибида махсус шифрларни (масалан: “Экотуристик бошқарув ва бизнес”, “Экотуризм иқтисодиёти” каби мутахассисликларни) таркиб топтириш масалаларини кўриб чиқиш;

1.3.5. Экотуризм бўйича давлат таълим стандартлари, намунавий ўқув дастурлари ва режаларини ишлаб чиқиш, ўқув, ўқув-методик адабиётларни яратиш;

1.3.6. Экотуризм бўйича кадрларни малакасини ошириш ва уларни қайта тайёрлаш таълимини йўлга қўйиш;

1.3.7. Аҳолининг экотуристлик онги ва маданиятини ўстириш учун оммавий ахборот воситаларида экотуризмга бағишланган махсус рукн ва туркумларни ташкил этиш, конкурслар, викториналар ва хаттоки, лотарейя ўйинларини ўтказиш;

1.3.8. Экотуризмга бағишланган электрон илмий-оммабоп, оммабоп нашрларни (карта, буклет, атлас, таквим,) чоп этиш. Интернетда давлатнинг ахборот алмашув ва тарқатув сайтларини ташкил этиш.

1.3.9. Экотуристлик инфратузилмани шакллантириш.

1.3.10. Экотуризм орқали ёшларимизда миллий ғоя ва ифтихорни тараннум этиш.

1.4. Экотуризмнинг ижтимоий-иқтисодий масалалари

1.4.1. Экотуризм объектларида аҳолини иш билан таъминлаш, ижтимоий муҳофаза қилиш муаммоларини ҳал қилиш;

1.4.2. Экотуризм қадамжойларида кичик ва ўрта бизнесни ривожлантириш орқали қўшимча иш ўринларини яратиш, туристик инфратузилмани ҳосил қилиш;

1.4.3. Экотуризмнинг жаҳон талабларига жавоб бера оладиган моддий-техник, ахборот-таҳлилий базасини яратиш, хизмат кўрсатиш ва сервис соҳасини ривожлантириш лозим;

1.4.4. Экотуризм масканларини электр энергияси (ёритиш, ТВ, радио, алоқа ва ҳ.к.) ва иссиқ сув билан таъминлаш мақсадида экологик тоза, қайта тикланувчи муқобил энергия қурилмалари ёрдамида фойдаланишни кенг йўлга қўйиш лозим.

II. Ўзбекистонда экологик туризмнинг ривожланиши ва унинг яқин келажакдаги истиқболлари

2.1. Экотуризм ва унинг жаҳон мамлакатларида тутган ўрни

Экотуризмга берилган таърифга яна бир қарра тўхталадиган бўлсак, **Табиатни муҳофаза қилиш халқаро иттифоқи (ТМКХИ)** – “Экологик туризм ёки экотуризм - табиий муҳитга нисбатан масъулият билан саёҳат қилиш, табиат ҳудудларига зиён етказмаган ҳолда ўрганиш, ҳамда табиатнинг бетакрор жалб этувчи жойларидан завқ олиш мақсадида табиатни муҳофаза қилишга қўмаклашади, атроф-муҳитга “юмшоқ” таъсир этади, маҳаллий халқнинг ижтимоий-иқтисодий шароитини фаоллаштиради ва шу фаолиятдан уларнинг имтиёзлар олишини таъминлайди”- деб ҳисоблайди.

Туризм жамияти (ТЖ) – “Экотуризм - табиий ҳудудларга масъулият билан саёҳат қилиш натижасида табиатни муҳофаза этишни таъминлайди ва маҳаллий халқнинг турмуш даражасини яхшилади”.

Ёввойи табиат умумжаҳон жамғармаси (ЁТУЖ) – “Экотуризм - нисбатан табиатга зиён етказилмаган ҳудудларга саёҳат, маданий – этнографик хусусиятлари ҳақида тасаввур олиш мақсадида, экотуризмнинг бутунлигини бузмаган ҳолда, шундай иқтисодий шароитлар яратадики, унда табиатни муҳофаза қилиш ва табиий ресурслар маҳаллий халққа фойда келтиради”.

Бизнинг фикримизча, **экотуризм** деганда, нафақат маърифий-маънавий мақсадларни кўзлаган ҳолда экзотик табиий ҳудудларга, уларнинг ҳайвонот ва ўсимлик дунёсига саёҳат, балки ижтимоий-иқтисодий масалаларни амалга оширилиши ёрдамида экологик муаммоларини ҳал қилиш билан бир-бирига боғлиқ мажмуалар йиғиндисини тушунамиз.

Бу ўринда биз экотуризм маърифий-маънавий мақсадлари тушунчаси остида экотуристларнинг экзотик табиий ҳудудларга, унинг ноёб ўсимлик ва ҳайвонот дунёсига, табиий ҳудудларнинг тарихий ёдгорликларига, археологик топилмаларига, геологиясига, палеонтологик қолдиқларига саёҳатлари каби табиат билан боғлиқ мажмуалар киради. Экотуризмнинг

ижтимоий – иқтисодий мақсадлари эса табиий ҳудудларнинг экологик муаммоларини ҳал қилиш, табиатни асраш, ўсимлик ва ҳайвонот дунёсини сақлаш ва кўпайтириш мақсадида янги муҳофаза этиладиган ҳудудлар, миллий табиий боғлар, парваришхоналар барпо этиш, маҳаллий халқни янги иш жойлари билан таъминлаш натижасида уларнинг турмуш шароитини яхшилашдан, маҳаллий ва чет эл инвесторларини жалб этиш орқали давлат валюта хазинасини бойитиш киради.

Ғарб мамлакатларида экотуризмга иқтисодий тоифа жиҳатидан қаралади, чунки чет элда жадал суръатлар билан ривожланиб бораётган экотуризмни иқтисодий фойда келтирувчи туризмнинг энг истиқболли турларидан бири ҳисобланади.

Экспертларнинг таъкидлашларига кўра, экотуристлар кўпинча ўрта ёки ўртадан юқори сармоёга эга бўлган, ҳар томонлама таъминлаган саёҳатчилардан иборат. Сайёрамизда инсон фаолияти тегмаган ёввойи табиат жуда кам қолганлиги сабабли, одатда бундай ҳудудларга саёҳат қилиш чекланган, ҳамда уларга саёҳат ҳақи ҳам етарли даражада қиммат.

Шу сабабли, экотуризмдан киши бошидан олинган даромад, умумий туризм, ва халқаро туризмдан тушган даромадлардан бир неча маротаба кўпдир.

Экотуризм қўйилган мақсадга мувофиқ асосан қуйидаги тармоқларга бўлинади:

1. Инсон фаолияти натижасида нисбатан зиён етказилмаган ёввойи табиатга саёҳат (пиёда, отларда, туяларда, автомобилда саёҳат).
2. Ноёб ҳайвонот ва ўсимлик дунёси билан танишиш.
3. Кино ва фото тасвирлар олиш.
4. Экосафари (ов ва балиқ овлаш).
5. Илмий экскурсиялар (ботаник, зоологик, геологик, этнологическо-этнографик, археологик, геоморфологик, экологик-маданий).
6. Спорт (альпинизм, спалелогия, рафтинг, трекинг)
7. Агро - туризм (қишлоқ халқининг турмуши, урф-одати билан яқиндан танишиш).

Ҳозирги кунда, экотуризм **Туризм ва экскурсия қилиш жаҳон кенгашининг (WTTC)** ва **Жаҳон туристик ташкилоти (WTO)** маълумотларига кўра, жадал суръатлар билан ривожланиб бораётган туристик индустриялардан бири ҳисобланади.

Экспертларнинг таъкидлашича, ҳозирги кунда туризм индустриясида экотуризм тармоғига кирувчи табиий ва саргузашт туризм тармоғи жадал суръатлар билан ривожланиб бормоқда.

БМТ ва WTO нинг маълумотларига кўра, 2019 йилда ҳалқаро туризмдан тушган даромад 2,19 млрд. АҚШ долларини ташкил этди. Агар бунга ички туризмдан тушган даромадни қўшсак, унда ушбу даромад 5-6 маротабага ошиб кетади.

Масалан, Канада давлатида ёввойи табиатга саёҳат туризмнинг умумий ҳажми ички туризмдан тушган даромаднинг 25% ташкил этади. Канада ҳукумати, фақатгина экотуризмдан тушган солиқ ҳисобидан ҳар йили 1,7 млрд. АҚШ доллариди фойда олади. Бу эса, ҳукумат томонидан ёввойи табиатни муҳофаза қилиш дастурига ажратилган маблағдан (300 млн. доллар) 5 баробар кўпдир. Шундай қилиб, экотуризм табиатни муҳофаза қилиш тадбирларини амалга оширишга катта ҳисса кўшади, ҳамда уларни тўлатқис ўтказишга сезиларли молиявий кўмак беради.

БМТ ва WTO ташкилотлари маълумотларига биноан, охириги 20 йил ичида энди ривожланиб бораётган мамлакатларда туристлар сони сезиларли даражада кўпайиб ва ундан олинган даромадлар йилдан-йилга ўсиб бормоқда. Масалан, ҳар йили экотуризмдан кичик давлатлар Кения -1400, Эквадор-1180, Коста-Рика – 1140, Непал -1550 млн. АҚШ доллариди даромад оладилар. Шунини айтиш жоизки, ушбу мамлакатларнинг экотуризмдан олган даромади давлат ички ялпи маҳсулотининг 70-80 % ташкил этади.

Жаҳон туристик ташкилотининг 2004 йил 24 июнь маълумотларига кўра, жаҳон мамлакатларида туризмнинг ривожланиши (Жадвал №1) ва ундан олинган даромадлар ҳажми (жадвал №2) буйича мамлакатлар рейтинги қуйидаги жадвалларда берилган.

Мамлакатлар рейтинги

Дунё мамлакатларида туризмнинг ривожланиши					
Ўрни	Мамлакатлар	Млн. одам		Ўзгариши (% да)	
		2018	2019	2017/2018	2019/2018
1	Франция	89,4	90,2	7,2	0,8
2	Испания	82,8	83,2	1,2	0,4
3	АҚШ	82,2	78,7	6,7	-3,5
4	Хитой	62,9	67,5	3,6	4,6
5	Италия	62,1	64,6	6,5	2
6	Туркия	45,8	52,5	24,1	6,7
7	Мексика	41,4	44,9	12,6	3,5
8	Таиланд	38,3	39,7	8,6	1,4
9	Германия	38,9	39,4	4	0,5
10	Буюк Британия	37,7	36,9	5,1	-0,8

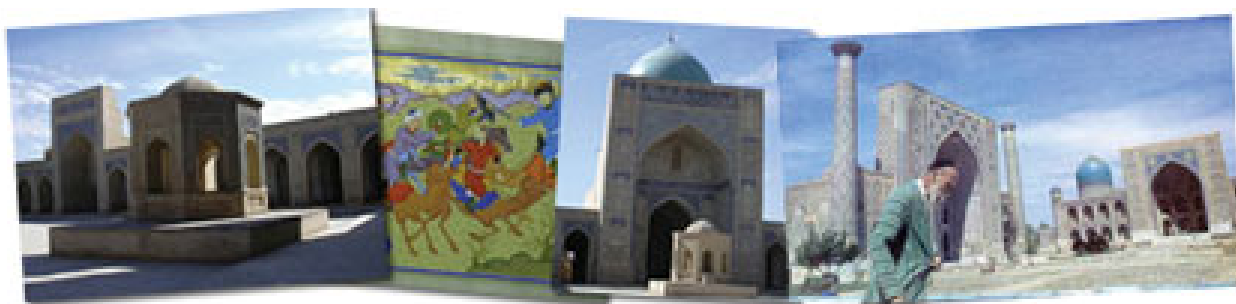
Туризмдан олинган даромадлар ҳажми			
Ўрни	Мамлакатлар	АҚШ долларида млрд.	
		2019	Дунё харажатларига нисбатан %
1	АҚШ	211,0	16
2	Испания	68,0	5,15
3	Франция	61,0	4,6
4	Таиланд	57,0	4,3
5	Буюк Британия	51,0	3,9
6	Италия	44,0	3,3
7	Австралия	42,0	3,2
8	Германия	40,0	3,0
9	Макао	36,0	2,7
10	Япония	34,0	1,8

2019 йил якунлари бўйича дунёдаги тезлик билан ўсиб боаётган сайёхлик йўналишлари

№	Мамлакатлар	+ %	№	мамлакатлар	+ %
1	Мьянма	40,2	11	Қатар	14,5
2	Пуэрто-Рико	31,2	12	Арманистон	14,4
3	Иран	27,9	13	Жанубий Корея	14,4
4	Ўзбекистан	27,3	14	Туркия	14,0
5	Черногория	21,4	15	Босния ва Герцеговина	13,7
6	Миср	21,1	16	Тунис	13,6
7	Вьетнам	16,2	17	Лаос	1,5
8	Филиппин	15,1	18	Азарбайжон	11,4
9	Малдив	14,9	19	Исроил	10,5
10	Багам ороли	14,6	20	Литва	10,1

2.2 Экотуризмнинг Ўзбекистондаги салоҳияти ва унинг яқин келажакдаги истиқболлари

Ватанимизда, нафақат дунёга машхур хорижий сайёхларни жалб қилувчи Самарқанд, Бухоро, Хива, Термиз каби шаҳарлар, қадимги меъморий ёдгорликлар, балки шу билан бирга, экотуризм билан боғлиқ, бетакрор гўзал табиати, ландшафти (сахро, чўл – адирлар, тоғлар, паст текисликлар), хилма-хил ноёб ўсимлик ва ҳайвонот дунёси, нодир, жаҳон аҳамиятига эга бўлган археологик топилмалари, палеонтологик қолдиқлар, дунёда кам учрайдиган геологик кесмлари, 8000 дан ортиқ табиий ёдгорликлари мавжуд.



Ўзбекистон 38 млн. гектардан ортиқ бўлган овчилик – балиқчилик ер майдонларига эга, улардан 1,0 млн. гектарини сув фонди ташкил этади – кўллар, дарёлар, сув омборлари. Республикамиз фаунаси 97 турдаги ўтхўр ҳайвонлар, 424 турдаги қушлар, 58 турдаги судралиб юривчилар ва 83 балиқ турларига эга. Улардан Ўзбекистон Республикаси Қизил китобига ўтхўр ҳайвонларнинг 24 тури, қушларнинг 48 тури, судралиб юривчиларнинг 10 тури, балиқларнинг 18 тури ва 78 турдаги умуртқасизлар киритилган.

Ўзбекистон Республикаси Фанлар Академияси Ботаника институти маълумотларига қараганда, Ўзбекистонда ҳозирги кунда 4100 дан ортиқ ўсимлик турлари мавжуд. Улардан 3000 дан ортиқ турлари олий ёввойи ўсувчи ўсимликлар, улардан 9 % эндемиклардир.



Ўзбекистон ҳудудининг муҳофаза этилаётган табиий ҳудудлар таркибида 2164 км² майдонни ташкил этган 9 та давлат қўриқхонаси, 6061 км² майдонни ташкил этган 2 та миллий боғ ва ноёб турларга қирувчи ҳайвонларни

қўпайтириш Республика маркази (“Жайрон” Экомаркази), 12186 км² майдонни ташкил этган 11 та давлат буюртмаҳоналари мавжуд (Жадвал №3).

Ўзбекистон Республикасининг муҳофаза этиладиган табиий ҳудудлари рўйхати
(“Ўзбекистон Республикасида атроф табиий муҳит муҳофазаси ва табиий ресурслардан фойдаланишнинг ҳолати тўғрисида Миллий Маъруза”, Тошкент, 2006 йил)

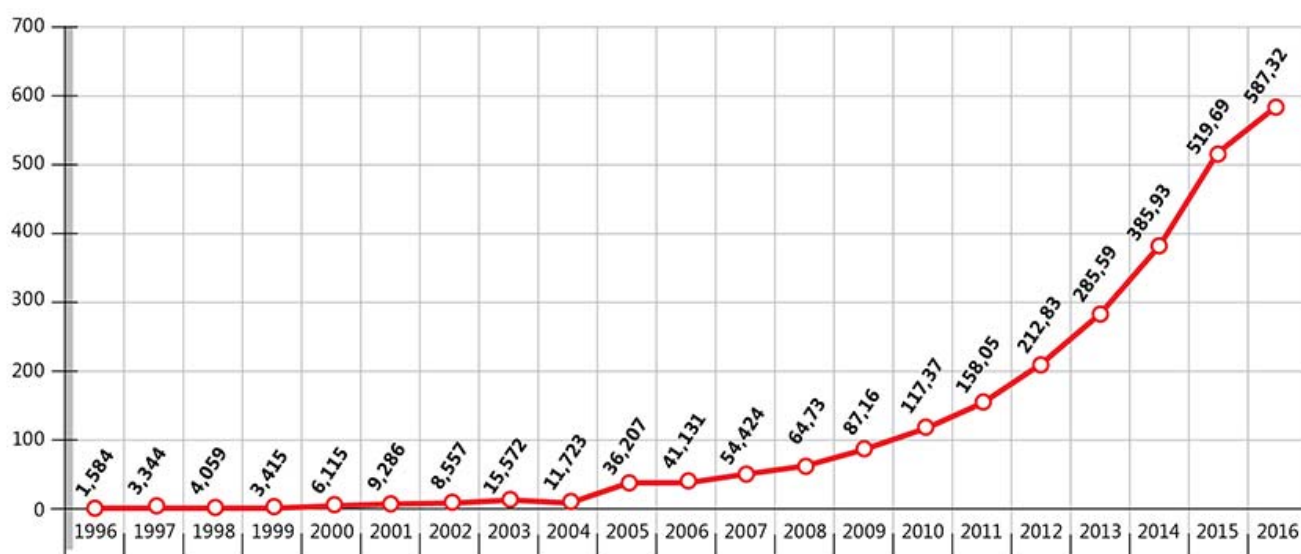
№	Тоифа	Муҳофаза маскани	Майдони, га	Ташкил этилган йил
I	II	III	IV	V
Давлат қўриқхоналари			175536	
1	Бадай-тўқай	Амударё пасттекисликлари тўқай экотизимлари	6462	1971
2	Ҳисор	Ҳисор тизмаси тоғ экотизимлари	80986	1983
3	Зомин	Туркистон тизмаси тоғ экотизимлари	21735	1959
4	Зарафшон	Зарафшон дарёси ўрта оқими тўқай экотизимлари	2352	1875
5	Қизилқум	Амударё ўрта оқими ва қўшни сахролар тўқай экотизимлари	10311	1971
6	Нурота	Нурота тизмаси тоғ экотизимлари	21137	1975
7	Сурхон	Қўхитонг тизмаси тоғ экотизимлари ва Амударё ўрта оқими тўқай экотизимлари	26895	1987
8	Китоб	Ноёб геологик кон	3938	1979
1	Угом-Чотқол давлат табиат миллий боғи	Ғарбий Тёншон экотизими	574590	1990
2	Халқ боғи(Зомин)	Туркистон тизмаси экотизими	24110	1977
Давлат табиат ёдгорликлари			3058	
1	Ёзёвон саҳроси	Ноёб табиий кум массиви	1962	1994
2	Мингбулоқ тумани табиат ёдгорлиги	Ўсимлик ва ҳайвонот дунёси	1000	1991
3	Чуст тумани табиат ёдгорлиги	Ўсимлик ва ҳайвонот дунёси	96	1990
Алоҳида табиий объектлар ва комплексларни сақлаш, қўпайтириш ва тиклаш учун ҳудудлар				
Буюртмахоналар			1503206	
1	Оқтоғ	Ноёб ва йўқолиб бораётган	15400	1997

		хайвон ва ўсимликлар		
2	Денгизкўл	Ҳайвонот ва ўсимликлар олами	50000	1990
3	Карнабчўл	Ҳайвонот ва ўсимликлар олами	40000	92
4	Қорақир	Ҳайвонот ва ўсимликлар олами	30000	1992
5	Кўшработ	Ҳайвонот ва ўсимликлар олами	16300	1992
6	Муборак	Ноёб ва йўқолиб бораётган сут эмизувчилар ва қушлар	264469	1997
7	Сармиш	Ҳайвонот ва ўсимликлар олами	5000	1997
8	Сайғочи	Ёввойи ҳайвонлар	1000000	1997
9	Сечанкўл	Балиқлар	7037	1998
10	Судочье	Ёввойи ҳайвонлар	50000	1991
11	Хубара	Тувалоқ ва унинг яшаш жойлари	25000	1998
Табиий парваришхоналар			7122	
1	“Жайрон” экомаркази	Жайрон, қулон, Прежевалск отлари	7122	1976
	Балиқ хўжалиги ҳудудлари		-	-
	Муҳофаза этиладиган ландшафтлар		1004005	
	Курорт табиат ҳудудлари		338	
	Рекреация ҳудудлари		70	
	Давлат биосфера резерватлари		35724	
1.	Чотқол давлат биосфера қўриқхонаси	Чотқол тизими экотизимлари	35724	1947

Муҳофаза этиладиган табиий ҳудудларнинг умумий майдони 20520 км², ёки Ўзбекистон ҳудудининг 5,2 % ини ташкил этади.

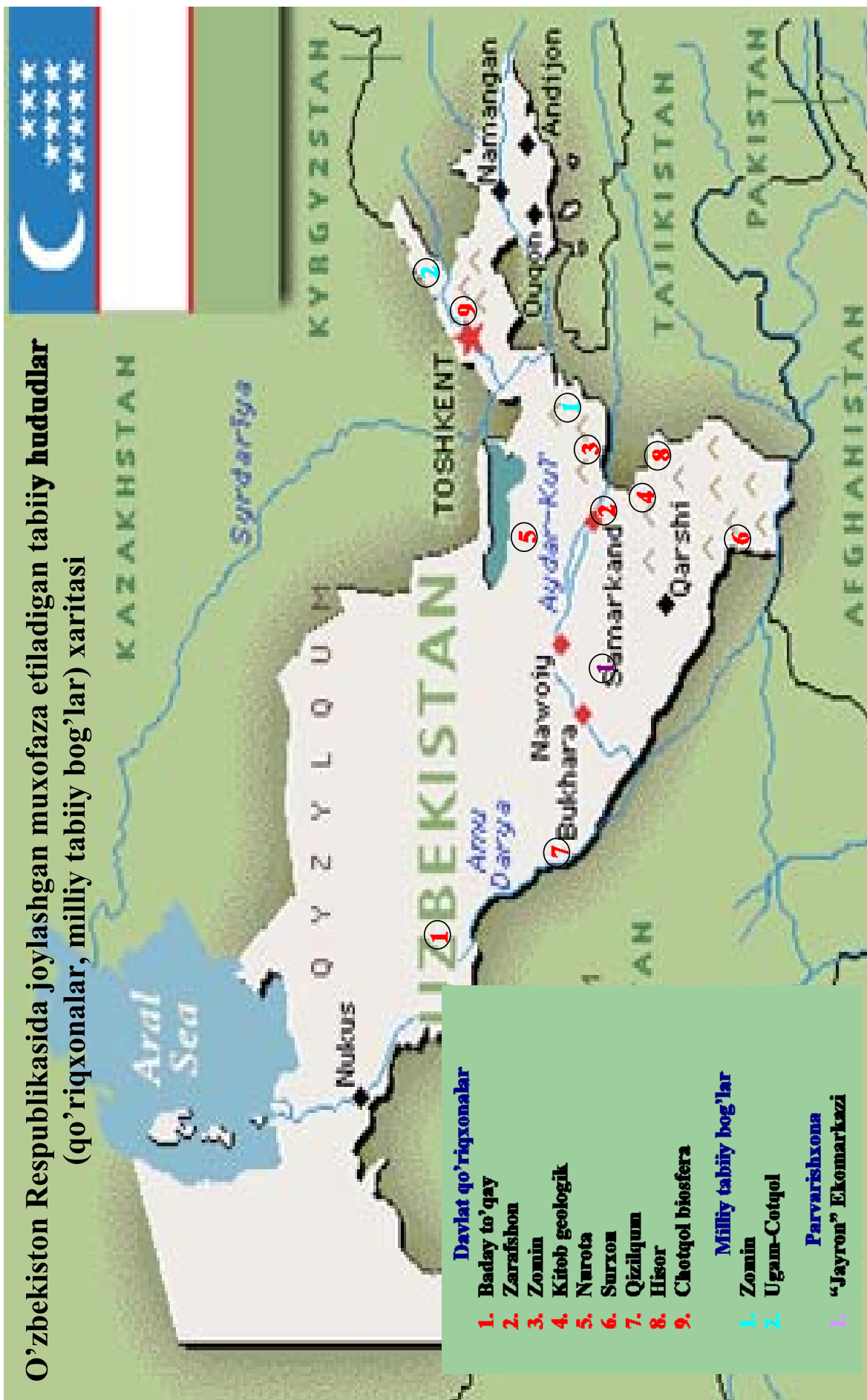
Бундан ташқари, Ўзбекистон Марказий Осиёнинг ўртасида экотуризмнинг ривожланиши учун қулай транспорт-географик ареалда жойлашган, ривожланган турли хилдаги транспорт ҳамда транспорт коммуникация алоқа йўллари билан боғланган бўлиб, ўзининг халқаро туризм салоҳияти бўйича жаҳонда олдинги ўринларни эгаллайди.

Ўзбекистонда экотуризмдан олинган даромадлар динамикаси, (млрд сўм)



Бутунжаҳон туризм ташкилоти (БТТ)нинг баҳолашига кўра, халқаро сайёҳларнинг 40–60 фоизини табиат ажойиботлари объектларини кўришни истаган экотуристлар ташкил этади. Илмий адабиётлар тахминий баҳолаш ҳисобларига кўра, жаҳон туризм бозорларида барча сайёҳларнинг 9–10 фоизи экотуризм улушига тўғри келади. Дунёда экотуризмга энг катта талаб Шимолий Америкада, сўнгра Ғарбий Европада (Германия ва Буюк Британия), Австралия ва Янги Зеландияда мавжуд. Тадқиқотларда сайёҳларнинг анъанавий равишда Европага саёҳат қилиши, табиати хилма-хил бўлган ривожланаётган мамлакатларга бориш истаги ортаётганини кўрсатади. (Жанубий Африка Республикаси, Коста-Рика, Индонезия, Эквадор, Белиз, Непал, Кения ва б.). ЖАРда даромад олиш бўйича экологик туризм олмос қазиб олишдан кейин иккинчи, Аляскада (АҚШ) нефть қазиб олишдан кейин иккинчи ўринда туради. Коста-Рика, Кения, Эквадорда туризм даромадларининг катта қисми экотуризм ҳисобига тўғри келади.

O'zbekiston Respublikasida joylashgan muxofaza etiladigan tabiiy hududlar (qo'riqxonalar, milliy tabiiy bog'lar) xaritasi



- Davlat qo'riqxonalar**
- 1. Baday to'qay
- 2. Zarafshon
- 3. Zomin
- 4. Kitob geologik
- 5. Narota
- 6. Surxon
- 7. Qizilqum
- 8. Hisor
- 9. Chotqol biosfera
- Milliy tabiiy bog'lar**
- 1. Zomin
- 2. Ugam-Cotqol
- 1. Parvarishxona
- 1. "Jayron" Ekomarhazi

Дунё амалиётида экологик туризмни ривожлантириш асосан муҳофаза этиладиган табиий ҳудудлар (МЭТХ)да амалга оширилади. Айнан МЭТХлар таркибида маъмурий, ижрочи ва илмий ходимлар штати мавжуд бўлиб, ҳудудий яхлит тузилмага эга ташкилот ҳисобланади. Улар рекреация фаолиятини илм-фан ва амалиёт талабига мос ҳолда ташкил этиши, туризмнинг экологик маърифат ва маданият йўналишини таъминлаши, рекреация ҳудудлари ҳолати мониторингини ташкил қилиши, бузилган, ифлосланган экотизимларни қайта тиклаш (рекультивация) тадбирини, тегишли даромад олиш ва бошқаларни амалга ошириш имкониятига эга энг мақбул муассаса сифатида фаолият юритади.

Мамлакатимизда МЭТХлар тизимининг барча тоифаларида рекреация-экотуристтик ҳудудларни ташкил этиш ва тегишли қулайликлар яратиш, истиқболда ушбу тизимни барпо этишда маъмурий-ҳудудий тизим яхлитлиги тамойилига амал қилиш зарур.

Юқорида қайд этилган туристик кўрсаткичлар Ватанимизда экотуризм имкониятлари ниҳоятда катта ҳамда салоҳияти буйича дунё экотуризм индустриясида юқори ўринларни эгалласада, лекин амалда Ўзбекистонда бу салоҳият ва имкониятлардан тўла- тўқис фойдаланиш учун чора ва тадбирлар етарли даражада амалга оширилган эмас.



Чет эл сайёҳларини Ўзбекистонга, умуман Марказий Осиё табиатига, ноёб наботот ва ҳайвонот дунёсига жалб этиш мақсадида “ЭКОСАН” халқаро

ташкilotи қошида 2006 йил Халқаро Экотуризм Маркази ташкил этилди ва у ҳозирги кунда ўз фаолиятини бошлаб юборди.

“Ўзбектуризм” Миллий Компанияси охириги йилларда Ўзбекистон ҳудудлари бўйича кўпгина экологик турлар ишлаб чиқди ҳамда экологик туризм билан бевосита боғлиқ бўлган ташкилотларни ташкил этди.



Ўзбекистон Республикаси Табиатни муҳофаза қилиш Давлат қўмитаси Давлат бионазорати “Табиий ҳудудларни муҳофаза қилиш” бўлими Жайрон “Экомаркази”нинг 30 йиллик фаолиятига, жайрон, Прежевалск отлари, кулонларни сақлаш ва кўпайтириш, уларнинг эталогияси, биологияси, физиологиясини ўрганиш, ҳамда экотуризмни ривожлантириш мақсадида “Жайрон”

Экомарказига қўшни, очик чўл ҳудудида жойлашган 27300 гектар майдонни ташкил этган марказ тажриба участкасини миллий табиий боғга айланттиришга бағишланган буклет-брошюра 3 тилда (ўзбек, рус, инглиз) чоп этди.





Ҳозирги кунда, экологик туризмни ривожлантириш мақсадида ушбу бўлим ходимлари “Жайрон” Экомарказига қўшни бўлган 27300 га майдонни ташкил этган ҳудудда Марказий Осиёда кам учрайдиган ноёб жуфт туёқли ҳайвонларни (жайрон, Бухоро қўйи, Бухоро буғиси, ёввойи эчки, бурама шоҳли эчки морхур, ёввойи чўчка) каби ҳайвонларни сақлаш ва кўпайтириш ва уларни ҳимоя қилинган ареал ҳудудларига (қўриқхоналар, миллий боғлар, муҳофаза қилинган табиий ҳудудлар) қайтариш, табиий миллий боғ ташкил қилиш борасида илмий-иқтисодий асосланган лойиҳа тузиш ишларини бошлаб юбордилар.



Қўмита тасарруфида “Сайхун” хўжалиги Тошкент шаҳридан 100 км жануби –шарқда жойлашган бўлиб, 367 гектар майдонни ташкил этади. Мазкур майдон шимол, шарқ ва жануб томонидан 140 гектарни ташкил этган қўл билан ишончли табиий чегарага эга. Ушбу ҳудудда тўнғиз, ёввойи чўчка, чия бўри, қушлардан қирғовул, ёввойи ўрдак ва бошқа сувда сузувчи ёввойи қушлар, балиқлар мавжуд. У ерда уларнинг яшаши учун қулай шароитлар яратилган.

Ҳозирги кунда мазкур хўжаликда ёввойи ўрдак ва ғозлар кўпайтирилмоқда, ҳамда экотурист-лар учун жаҳон андозаларига ва талабларига жавоб бера оладиган меҳмонхона таъмирдан чиқарилмоқда.

Яқин кунларда, “Сайхун” хўжалигида Марказий Осиёда қирилиб кетиш арафасида турган жуфт туёқли ҳайвонларни сақлаш, кўпайтириш ва уларни табиатга қайтариш мақсадида парваришхона қуриб битказилди. Ушбу маскан маҳаллий ва чет эл экотуристларини туризмнинг табиатга саёҳат ва экосафари турларини ўтказиш учун жуда қулай жойдир, чунки бу ерда нафақат юқорида кўрсатилган ҳайвонлар, балки Марказий Осиёда қирилиб кетиш арафасида турган ноёб Бухоро бугиси, Бухоро қўйи, Северцова қўйи, Бухоро жайронлари, бурама шоҳли мархур эчкиси каби бошқа турлардаги камёб жуфт туёқли ҳайвонларни яшаш ва кўпайтириш учун етарли озуқавий ресурслар ва ҳимоя мавжуд.



Сурхондарё вилояти ноёб ҳайвонот ва наботот дунёсини тиклаш ва кўпайтириш ҳамда Ўзбекистон ва чет эл экологик туризм саёҳатчиларини ёввойи табиат билан таништириш, дам олиш, ов ва балиқ овлаш, маскани яратиш мақсадида 2006 йил 9 март куни Ўзбекистон Республикаси Давлат бионазорати нозирлиги қошида Сурхондарё вилояти Жарқўрғон тумани, Термиз шаҳридан 30 км шимоли-шарқида, жами 1034 гектар майдонни



ташқил этган Оқ тепа сув омборининг атрофида жойлашган “Оқ тепа” табиат боғи ташқил этилди.

Ушбу маскан миграция қилувчи қушлар, ёввойи ўрдак ва сузувчи қушларнинг вақтинча дам олиб, тўхтаб ўтувчи ҳамда кўпгина қушларнинг қишлаб қолиш маконига айланган

худуддир.

Ҳозирги кунда, “Оқ тепа” табиат боғида ўрмонзорлар, саксовулзорлар барпо этиш, табиий тўқайзорлар ҳамда Марказий Осиёда қирилиб кетиш арафасида турган ноёб ўсимлик дунёсини тиклаш ва кўпайтиш борасида ишлар бошлаб юборилди.



Жиззах шаҳридан 65 км шимоли-ғарбида жойлашган балиқ турларига бой Айдар-Арнасой Кўллар тизимида экотуризмнинг табиатга саёҳат ҳамда балиқ овлаш турлари ўтказиш учун жаҳон талабларига жавоб бера оладиган меҳмонхона қуриб битказилди.

Бундан ташқари, Давлат бионазорати Айдар-Арнасой кўллар тизимида тезкор-рейд текшириш ишларини сифатини кучайтириш ҳамда экотуристларни кўл ва унинг атрофи табиати, ландшафтлари ҳайвонот ва наботот дунёси билан яқинроқ таништириш мақсадида “Т– 65” маркали, узунлиги 17 метр, қуввати 225 от кучига тенг бўлган кемани сотиб олиб, капитал таъмирдан чиқарди. Жорий йилнинг 2 декабрь ойида Айдар-Арнасой кўллар тизимида етказиб, ишга тушишга 100 % соз этиб қўйилди.

Ўзбекистонга келувчи экотуристларга сервис хизмати кўрсатилиши соҳасига ҳозирги замон технологияларини жалб қилишга ҳам эътибор берилмоқда. Маълумки, экотуризм масканлари, асосан, марказлашган энергия



таъминоти тизимларидан четда, бориш қийин бўлган худудларда жойлашган. Шунинг учун бу масканларни электр энергияси (ёритиш, ТВ, радио, алоқа ва ҳ.к.) ва иссиқ сув билан таъминлаш мақсадида Ўзбекистон Республикаси

Табиатни муҳофаза қилиш давлат қўмитаси томонидан, халқаро ташкилотларни жалб қилган ҳолда, қуёш фотоэлектр станциялари ва қуёш коллекторларини ўрнатиш ишлари амалга оширилди ва оширилмоқда.



Шунингдек, бир қатор қўриқхоналарда, Сурхондарё вилоятидаги “Оқтепа” табиат боғига, Айдар-Арнасой кўллар тизими атрофида, Жиззах вилоятидаги “Зомин” “Туркистон тоғ тизмасининг фауна, флорасини ўрганиш мониторинги ва ўқув

Маркази”да, Бухоро вилоятидаги “Жайрон” экомаркази парваришхонасига экологик тоза қайта тикланувчи энергия қурилмалари ўрнатилди.

Таъкидлаш жоизки, охириги йилларда Ўзбекистон Республикаси Табиатни муҳофаза қилиш Давлат қўмитаси томонидан бу борада олиб борилаётган ишлар, чора тадбирлар, албатта яқин йилларда Ўзбекистонда экотуризмнинг сезиларли равишда ривожланиши учун хизмат қилади.

Экотуризм Ватанимизнинг табиий ресурсларидан оқилона фойдаланиш соҳасида, нафақат ҳорижий сайёҳларни она Ватанимизнинг ландшафти, ҳайвонот ва наботот дунёсига бой ва бетакрор табиати билан таништириш, халқлар ўртасидаги дўстлик ришталарини боғлаш, мамлакатлар ва турли халқларнинг бир-бирини кенгроқ билиш, балки шу билан бирга Ўзбекистон ҳудудида қирилиб кетиш арафасида турган ноёб ҳайвонот ва наботот дунёсини сақлаш ва кўпайтириш мақсадида қўриқхоналар (Сурхон, Нурота, Ҳисор, Бадай-Тўқай, Зарафшон, Қизилқум, Чотқол, Зомин, Китоб), парваришхоналар (“Жайрон” Экомаркази, Сайхун хўжалиги) таркибида ва атрофида жаҳон талабларига жавоб бера оладиган миллий табиий боғларни яратиш лойиҳаларини ишлаб чиқиш, уларни амалга ошириш орқали

муҳофаза қилинадиган ҳудудларда экотуризм объектларининг моддий-техника базасини яратиш учун қўшимча чет эл инвестицияларини келтиришдан иборатдир.

Шу сабабли, Ўзбекистон Республикаси Табиатни муҳофаза қилиш Давлат қўмитаси таркибида “Экотуризм” Илмий-амалий Марказини яқин кунларда очиш режалаштирилган.

2.3 Ўзбекистонда муҳофаза қилинадиган табиий ҳудудларда экотуризмнинг ривожланишини таъминлайдиган асосий чора ва тадбирлар

Экотуризмнинг дунёда тутган ўрни, мавқеи ҳамда Ўзбекистондаги салоҳияти ва унинг ривожланишига тўсқинлик қилувчи омилларни, камчиликларни эътиборга олган ҳолда, Табиатни муҳофаза қилиш Давлат қўмитаси Ватанимизнинг муҳофаза қилинадиган табиий ҳудудларида экотуризмнинг ривожланишини таъминлай оладиган қуйидаги асосий чора ва тадбирлар ишлаб чиқди:

1. Республикамизда экотуризм соҳасида хизмат қилувчи жаҳон талабларига жавоб бера оладиган юқори малакали мутахассисларнинг етарли эмаслигини ҳисобга олган ҳолда, ёш мутахассисларни экотуризм ривожланган мамлакатларга (АҚШ, Япония, Канада, Франция, Германия) малакаларини ошириш учун ўқишга, ишга юбориш лозим.

2. Жаҳон андозалари ва талабларига мос келадиган илмий ва иқтисодий асосланган катта - кичик, қисқа ва узоқ муддатга мўлжалланган лойиҳалар ва бизнес режалар ишлаб чиқиб амалга ошириш лозим. Улар ичидан истиқболли, барча сарф - ҳаражатларни қисқа вақтда қоплай оладиган, илмий ва иқтисодий асосланган лойиҳалар ва бизнес - режаларни амалга оширишда давлатимиз томонидан имтиёзли кредитлар ажратиш лозим.

3. Ўзбекистонда экотуризмнинг жаҳон талабларига жавоб бера оладиган моддий-техник, ахборот-таҳлилий базасини яратиш, хизмат кўрсатиш ва сервис соҳасини ривожлантириш зарур.

4. Ватанимизнининг тарихий ёдгорликлари, гўзал ва бетакрор табиати, ландшафти, наботот ва ҳайвонот дунёси ҳақида буклетлар, туристик атлас ва хариталар ёрдамида дунё экотуризм бозорида тарғибот ишларини амалга ошириш лозим.

5. Жаҳоннинг турли тилларида Ўзбекистон табиати, ландшафти, ҳайвонот ва наботот дунёси, экотуризмнинг салоҳияти, ва унинг ривожланиш концепциялари ҳақида интернетда сайтлар очиш лозим.

6. Ўз мавқеини объектив сабабларга кўра йуқотган кўриқхоналарни (Бадай-Туқай) миллий боғларга айлантириш лозим. Ҳимоя қилинадиган табиий ҳудудлар таркибида миллий табиий боғлар яратиш керак.

7. “Жайрон” Экомарказига кўшни бўлган ҳудудда Марказий Осиёда кирилиб кетиш арафасида турган ноёб ҳайвонларни сақлаш ва кўпайтириш мақсадида табиий миллий боғ яратиш лозим.

8. Табиатни муҳофаза қилиш Давлат қўмитаси тасарруфидаги “Сайхун” хўжалигида Марказий Осиёда яшовчи ноёб ҳайвонот ва наботот дунёсини сақлаш ва кўпайтириш Илмий-Тажриба Марказини ташкил этиш лозим.

9. Ўзбекистон вилоятлари бўйича янги экотуристтик дастурлар, йўналишлар, туристик хариталар тузиш лозим.

10. Экотуризм масканларини электр энергияси (ёритиш, ТВ, радио, алоқа ва ҳ.к.) ва иссиқ сув билан таъминлаш мақсадида экологик тоза, қайта тикланувчи муқобил энергия қурилмалари ёрдамидан фойдаланишни кенг йўлга қўйиш лозим.

11. Экотуризм соҳаси билан боғлиқ ташкилотларга кўпроқ ҳуқуқлар, имтиёзли солиқлар бериш, чет эл сайёҳларига виза олиш ишларини соддалаштириш, Табиатни муҳофаза қилиш давлат қўмитаси томонидан ишлаб чиқилган «Табиатни муҳофаза қилиш тўғрисида»ги қонунга экотуристларга нисбатан ҳуқуқий назорат ишларини енгиллаштириш бўйича айрим қонун ҳужжатларига ўзгартириш ва қўшимчалар киритиш лозим.

Хотима

Хулоса қилиб шуни таъкидлаш жоизки, Ўзбекистонда экотуризмни ривожлантиришни оммавий тус олиши учун фақатгина юқорида кўрсатилган чора-тадбирлар етарли эмас, албатта. Бунинг учун экологик таълим, тарбия, тарғибот, ташкилий-ҳуқуқий, ижтимоий-иқтисодий масалаларни ҳал қилишда бир ёқадан бош чиқариб, йўлимизда учраган барча камчиликларни бартараф этиб, Ўзбекистон Республикаси Президенти И.А.Каримов раҳбарлигида, Ўзбекистон Республикаси Табиатни муҳофаза қилиш давлат қўмитаси, Солиқ Давлат қўмитаси, Қишлоқ ва сув хўжалиги вазирлиги, Маданият ва спорт ишлари вазирлиги, Адлия вазирлиги, Олий ва ўрта махсус ўқув юрти вазирлиги, “Ўзбектуризм” Миллий Компанияси, “Экосан” Халқаро ташкилоти қошидаги “Экотур” маркази ва бошқа экотуризмнинг ривожлантириш билан боғлиқ бўлган қўмиталар, вазирликлар ҳамда бошқа мутасадди ташкилотлар билан ҳамкорликда умумий илмий-иқтисодий асосланган Ўзбекистонда экотуризмнинг 2016- 2020 йиллар давомида олиб бориладиган босқичма-босқич ривожланиш стратегия дастурини, изчил ҳаётга татбиқ этиш керак.

Ватанимизда экотуризмнинг тараққиёт салоҳияти ниҳоятда катта ва уни жадал суръатлар билан ривожлантириш учун барча имкониятлар мавжуд. Фақат бу салоҳият ва имкониятлардан жаҳонда экотуризмни тараққий этган мамлакатлар тажрибасига таянган ҳолда, оқилона фойдаланиш ҳамда илмий асосда хатоларсиз амалга ошириш лозим.

Ҳозирги кунда, Ўзбекистон Республикаси Табиатни муҳофаза қилиш давлат қўмитаси юқорида зикр этилган экотуризмни ривожлантириш чора ва тадбирларини, Ўзбекистонда экотуризмни ривожлантириш Концепциясида кўрсатилган вазифаларни амалиётда тадбиқ этиш ишларини бошлаб юборди. Жумладан, Табиатни муҳофаза қилиш давлат қўмитаси тасарруфига кирувчи Сайхун хўжалигида жаҳон талабларига жавоб бера оладиган экотуристлар учун меҳмонхона капитал таъмирдан чиқди, ҳамда Марказий Осиёда қирилиб кетиш арафасида турган камёб ҳайвонларни сақлаш ва кўпайтириш

мақсадида парваришхона қуриб битқазилди, Айдар-Арнасой кўллар тизими атрофида жаҳон андозаларига жавоб бера оладиган экотуристлар учун кичик меҳмонхона қуриб битирилди. Сурхондарё вилоятида жойлашган “Оқ тепа” боғига, Бухоро вилоятидаги – «Жайрон» экомарказига, Жиззах вилоятидаги – Айдар-Арнасой кўллар тизимига, «Зомин» мониторинг марказига экологик тоза қайта тикланувчи энергия қурилмалари ўрнатилди. «Жайрон» экомаркази, Ҳисор давлат кўриқхонаси, Сармишсой петроглиф ёдгорликлари ҳақида ўзбек, рус ва инглиз тилларида буклетлар чоп этилди.

Ўзбекистонда экотуризмнинг ривожланиши, нафақат маънавий илм-фан, маданият, маърифат, табиатни муҳофаза қилиш, экотуристларни Она табиатимизга жалб этиш, ноёб ўсимликлар ва ҳайвонот дунёсини сақлаш ва кўпайтириш муаммоларини ҳал қилишга, балки шу билан бирга иқтисодий масалаларни - маҳаллий халқнинг ижтимоий шароитини яхшилаш, уларни янги иш жойлари билан таъминлаш, ҳамда Ватанимизнинг валюта захирасининг бойишига катта ҳисса қўшади.

Сизнинг диққатингизга ҳавола этилган Ўзбекистонда экологик туризмни ривожлантириш Концепциясида кўрсатилган омиллар ва чора ва тадбирлар ўз вақтида тўла - тўқис амалга оширилса, ишонамизки ҳеч шубҳасиз яқин келажакда Ўзбекистон ҳам дунёда экотуризмни тараққий этган мамлакатлар қаторида муносиб ўринни эгаллайди.

Бу ҳимматли ишда кеч қолмаслик, ҳамда сусткашликка йул қўймаслик ўта муҳим масаладир.

Фойданилган адабиётлар:

1. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг «2016 йилда Республикани ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш яқунлари ва 2009 йилда иқтисодиётни барқарор ривожлантиришнинг энг муҳим устувор вазифалари тўғрисида»ги Қарори. 2009 йил 13 февраль.
2. Ўзбекистон Республикасининг «Туризм тўғрисидаги қонуни». Халқ сўзи газетаси 14.09.1999.
3. [www. travel. Ru](http://www.travel.Ru)
4. [www. Palomnik. Ru](http://www.Palomnik. Ru)
5. www. Uzland. Uz
6. www. Uzreports.uz
7. www.UZ
8. A.uz
9. www. Uzbektourism.uz
10. www.world-tourizm.org

Бичими 60x84^{1/16}. Рақамли босма усули. Times гарнитураси.
Шартли босма табағи: 2,5. Адади 20 нусха. Буюртма № 100.

Гувоҳнома № 10-3719

“Тошкент кимё технология институти” босмаҳонасида чоп этилган.
Босмаҳона манзили: 100011, Тошкент ш., Навоий кўчаси, 32-уй.